

דרך אמונה בחרתי

בשנים האחרונות ניכרת אצל מחנכים רבים תחושה של חוסר נחת בנושא הוראת "אמונה" או מחשבה יהודית. מורים והורים חוזרים שוב ושוב בתביעה ללמד מחשבת היהדות. תלמידינו חסרים יסודות בסיסיים ויש לצקת את הנדבך הראשוני כדי לחסנם לעולם המעשה אליו הם עתידים להכנס.

המצוקה של המחנכים מובעת בדרכים ובצורות שונות ומעידה על מציאות הדורשת התייחסות נאותה. ננסה לבחון את המציאות ולהציע אפשרויות שונות לפתרון הבעיה. הבעיה של "איש האמונה" בדורנו תוארה בצורה מדהימה בפשטותה במסתו של גאון המחשבה בזמן האחרון הרב י"ד סולובייצ'יק זצ"ל כדלהלן:

"בחברה המודרנית בעלת הנטייה הטכנית, המכוונת כלפי **עצמה** והמחבבת את עצמה באורח הגובל ב**פולחן עצמי**, השואפת להוסיף **לעצמה** כבוד ללא שיעור ולהתעטר בנצחונות אין קץ, השואפת להרקיע שחקים, והרואה בעולם המוחשי והנוכחי את הגילוי ה**יחיד** של המציאות. איש האמונה החי על פי תורה שאין בה יכולת טכנית, ועל פי חוק שאינו ניתן לבדיקה במעבדה, השומר אמונים לחזון אחרית הימים, אשר הגשמתו אי אפשר לחזות במידה כל שהיא של הסתברות, ולא כל שכן ודאית. מה יכול איש כזה לומר לחברה תיפקודית ותועלתנית, המכוונת לחילוניות ואשר בה הנימוקים המעשיים של השכל דחקו זה מזמן את הטעמים הרגשיים של הלב?"¹

העולם הטכני המעשי המתואר, מתקדם בקפיצות נחשונות ובקצב לא יתואר בשכלול הכלים הטכנולוגיים ובשליטת האדם על המערכת שהוא יצר. מערכת המיחשוב המסוגלת לחולל בקצב אדיר, כמעט אין קץ, של חישובים. לחדור לנבכי תאים ביולוגיים. להציץ בשמי מעלה במעוף הלוויינים, ולתאר תהליכים המתרחשים במרחק של אין ספור שנות אור. לכאורה מה יעצור את האדם להרגיש את אדונו, את בעלותו על עולם הבריאה, את הרגשת הכוח והעליונות שלו. באשר כל עולם מחובר ל"כפר העולמי" בעזרת כלים לוויינים. כאשר האדם יוצר שפה אחת, היא נכנס למערכת של "הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים... ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות"².

המחשבה הזאת מסחררת ראשו של כל אחד. לא רק פרעה אומר "לי יארי ואני עשיתי"³. כל מדען, כל משתמש במחשב, כל איש תקשורת. כל רופא שבידיו נתונות הכרעות לקפד

1. **איש האמונה**, מוסד הרב קוק, עמ' 11.

2. בראשית י"א, ד-ו.

3. יחזקאל כ"ט, ג.

חיים, או להציל חיים. עולם כוחני יצרי חדור בערך עצמו, אשר במרכזו ההווה העצמית, המימוש העצמי, הבעלות של האדם על עצמו ואין בלתו. תרבות כוחנית כזאת משודרת מעל כל גלי האתר. החופש לומר כל דבר על כל עניין. החופש לשדר כל דבר הנשמע והנראה. כל אלה יוצרים אווירה של כוחניות האדם.

התלמיד והתלמידה הקולטים אווירה זו משחר ינקותם, מתודעים לעולם זה, ולא עוברת שעה מבלי שנעשית להם באקראי ושלא באקראי "שטיפת המוח" התקשורתית המביאה לידי ביטוי את עליונות האדם ושהכל נברא לשרתו.

כיצד ניתן להחדיר את ההרגשה של "ה' אלוקי אתה ארוממך... אודה שמך כי עשית פלא, עצות מרחוק אמונה אומן"?⁴ ראשית, יש לשים את עצמנו מהעבר האחר של כל מה שצינו לעיל, בחינת "עברי אנכי, ואת אלקי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה"⁵. על דוגמת אברהם העברי שכל העולם מעבר זה ואיש האמונה העברי מעבר זה, "האדם הבודד" כהגדרת הרי"ד סולוביצקי.

האדם המאמין צריך לקבל את הכלים להתמודדות עם החשיבה האלילית, המעמידה את האדם במרכז היקום וכאדון היקום. הכלים הם הביקורתיות על הנשמע והנצפה. וקבלת כלי חשיבה שונים מאותם כללים המוקנים לו ע"י הסביבה האנושית. אמונה אינה הוכחה חד פעמית, או גילוי חד פעמי. האמונה היא קיר פסיפס הבנוי מאלפי ורבואות חלקים קטנים וגדולים. כל נדבך בקיר הפסיפס מחייב שימור קפדני. השימור נמשך בד בבד עם בניין הקיר וחיזוקו. הדרך לקנין האמונה מורכבת מאלפי צעדים קטנים בדת האמונה.

"סור מרע ועשה טוב"⁶ משמעו שלא מספיקה ההרחקה מהרע אלא שהתחליף יהיה בעשיית הטוב. לימוד התנ"ך ושינונו והתבוננות בפרקי תהלים מגיל צעיר. ומגיל ינקות ניתן לספר לילד ולילדה פרקי תנ"ך. מילוי הצרכים של האדם בדרך של פניה לבורא עולם. לא האדם במרכז ההווה אלא הבורא המעניק חיות לכל הנבראים והמחזש בטובו בכל יום מעשה בראשית.

ומכאן להתבוננות במעשה הבריאה. יש לשנן כל יום את ההתפעלות ממעשי הקב"ה. "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה"⁷. דווקא מתוך החידושים המתגלים כיום ניתן להתבונן ביתר היפעלויות ממעשה בריאה. אם נתבונן בפלאי היקום, בפלטות המרוחקות בכוכבים, בהתהוותם והעלמותם. המסה הגדולה של "החורים השחורים". בדור דעה בו מתוודעים גם תלמידים צעירים לשפע ידיעות אשר ביכולתם להגביר האמונה. בעולם החי, הצומח והדומם מתגלים כוחות שהאדם מנסה להגדירם ולכמתם. התלמיד, המורה והמדען יכולים להתוודע לעולם מופלא זה. בראיה נכונה אפשר לראות שבעולם תוהו זה, גם ל"אי סדר" יש סדר, יש חוקיות ויש יוצאים מן הכלל המאשרים את הכלל. הקדמת האמונה לחקירה תביא בהכרח לזעקה: "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית"⁸.

"הכרתנו אומרת לנו כי דבר אינו עושה את עצמו. ותבונתנו גוזרת כי לכל תופעה בעולם קודמת סיבה המחוללת את התופעה ההיא"⁹. המדענים העוסקים בחקר היקום מגלים בו

4. ישעיהו כ"ה, א.

5. יונה א', ט.

6. תהלים ל"ד, טו; ל"ז, כז.

7. ישעיהו מ', כז.

8. תהלים קי"ד, כד.

9. אמונה, מתוך מצוה ולב, הרב אי בר-שאוול.

סדר מופתי וסימטריה. מי שיחונך בדרך האמונה מוכרח להודות שהסדר המופתי הזה אינו בא לו סתם במקרה, אלא זו מערכת חוקים מורכבת עם סיבה ומסובב. מי שמקבל את הכלים להתבונן ולהבין בהבנה יתרה את הסדר המתגלה בטבע, מחדד את הרגשתו הדתית ומעמיק את אמונתו בסיבת כל הסיבות. הסדר בבריאה, החוקים הכללים, מגלים – למי שמתבונן באמת – מעשה הבורא. "לאחר שהמדען התיר את כל הסבכים הוא מוכרח להגיע אל מציאותו של כוח עליון המשליט סדרים בבריאה ומכוון את תנועתה והתפתחותה לפי כללים וחוקים"¹⁰.

היסודות הרדיו אקטיביים הנמצאים לאחר האורניום, נתגלו על סמך כללים שקבעו מדענים שהתבוננו במערכת וקבעו בדיוק רב את סדרי הגודל שלהם. היסוד פלוטוניום המניע את הכוח הגרעיני האטומי התגלה בדרך זו: "הנה אנו יוצרים במעבדות חלקיקים שבטבע לא נודעו, הם אינם מרחפים בשמים, ואינם מצויים בארץ. ניתן ליצרם במעבדות רק בתנאים מסוימים ומיוחדים. פתאום אתה מגלה דבר נפלא מאוד. אותם חלקיקים שהאדם גילה "יוצר" נשמעים לחוקים הפיסיקליים המצויים בטבע. המדענים העוסקים בחקר הבריאה מגלים בה סדר מופתי וסימטריה. זו חוויה עצומה לחדור לשטח מדעי **בלתי נודע**, לחשוב שיש שם מהפכה שלמה והנה "לא דובים ולא יער" הכול מסודר מתוכנן ונתון מראש"¹¹.

הכנה מתאימה וחוויתית של נפש הנערים והנערות תביא אותם לגילוי האמונה הפנימית דווקא מכל התופעות הניצפות בטבע ובעולם הבריאה.

גם ההתבוננות של האדם בעצמו יכולה לעורר דמיונו ואמונו: "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש". אמר רבי לוי מה הנאה יש לבריות אשר מסגלות מצוות ומעשים טובים. דין שאני מזריח עליהם אורה"¹².

הזרחת האור, חוש וכוח הראיה של האדם, רק בעבור זה חייב האדם תודה ולא ישאר לו יתרון בכל מעשה המצוות שיעשה כל חייו. עם כל ההתפתחות הטכנולוגית, המיזעור והכלים הטכנולוגיים המדעיים, אין ביכולת המדענים ליצור ולחדש כוח ראייה במי שניטל ממנו כוח זה. יכולים להבין, לפתח לשכלל ראייה מיזערית ולאפשר באמצעותה פעילות רבה. אולם היכולת **ליצר** ולשמר כוח הראייה מצויה במעשה הטבעי הבראשיתי הנברא, ולא בידי הברואים. "**ברוך אתה ה' פוקח עורים**".

לכאורה תמוה הדבר שדווקא הגורמים העיקריים היכולים להביא ליד אמונה הם המביאים את האדם לידי כפירה. כיצד הגיע האדם בדורנו זה ליד שיא השפלות של כפירה בבורא ואמונה **בעצמו**? יש להבין את מערכת היחס בין האמת השיכלית וההכרה האמונתית. האדם נתון במערכת שבה אין הוא דוחה את הכזב מטבעו. "יותהי האמת נעדרת", "רבים משתעשעים בו (בשקר) שעשועי ידידות"¹³, כדי להצליח במאבק בין האמת לשקר, צריך להיות מודע למגבלה זו ולהשריש בלב התלמידים, להקדים יצר הטוב על יצר הרע.

ניתן להביא דוגמאות רבות במציאות ימינו בחברה התרבותית המערבית. למשל, סכנת העישון וקירבתה למחוללי סרטן. סכנת הסמים, סכנת האידס. סכנות ברורות ומוכחות. למרות זאת נגעם ממשיך להתפשט ולכלות רבים כל שנה ושנה¹⁴. יסוד היסודות של

10. אהרן קציר, **כור המהפכה המדעית**.

11. ראיון עם פרופ' ע' דה'שליט.

12. קהלת רבה, פרשה ה'.

13. **אמונה ובטחון**, חזון איש, פ"א. עיין רמב"ם מו"נ חלק ראשון פרק שני.

14. **אגרות משה**, יו"ד ח"ג סימן ל"ה; **אסיא** כרך ה' שער ד', איסור העשון להלכה.

החינוך לאמונה, החינוך לאמת וליושר פנימי והשלטתו על מערכת החוקים של התנהגות האדם. תנאי ראשון המביא ליראת אלקים ולאמונה בו היא אהבת האמת. רק מי שהאמת תורה דרכו, באמצעותה יקנה מידות אחרות. דובר אמת בלבבו, ושונא בצע אלו מידות הנדרשות מאדם, כדי שידון את עצמו ויכופ מידותיו.¹⁴

פן נוסף המגביר את האמונה, הוא הריחוק מהשיגרה. הרגל שיגרת חיים ושקיעת האדם בעולם התישקורת משכיחים את חובות האדם בעולמו. ההתפעלות מהחריג, ראיית העל-טבעיות שבטבע מביאים להתפעלות האדם ולאמונה. פיתוח דמיונו של התלמיד להתפעלות מכל נשימה ונשימה יביאו ליד חיזוק וגיבוש האמונה הפנימית. יש לעורר את התלמידים להתפעל מכל מעשה הבריאה השיגרת. לימוד פרקי תפילה ושירת התהלים יביאו לתחושה שאין הבדל בין טבע לנס. הכול נס הוא. בבחינת מי שאמר לשמן וידלק, הוא יאמר לחומץ וידלק.¹⁵

"עניין הדמיון הוא כוח נאצל מן השכל. וטבעו לשכנע את האדם ולאסור את לבו שלא יחשוב נגד דמיונו. ולעומת זה השכל הוא תמיד יריבו של הדמיון והאדם מכיר בשכלו כי הדמיון לאו בר סמכא הוא, אבל לעתים ינצח הדמיון בהיותו תקיף ביותר על האדם."¹⁶

יש מגבלה באמונה מכוח הכרעת השכל המצויה בטיבעה של הכרעה שיכלית כזו. "אמונה הבאה לאדם ע"י חקירה שכלית מופשטת היא יותר בבחינת ידיעה בין שאר הידיעות. אסור להפריז בערך ההשגה השיכלית המביאה לאמונה, לא בתורת בסיס לאמונה ולא כמסגרת לה."¹⁷ אם השכל האנושי מביא לידי הכרעה הרי מוגבל הוא. כיצד ניתן להשתמש בו בהכרת המציאות של הבריאה, והאמונה בבורא ברוך הוא. יש לצרף גורם נוסף בחינוך לאמונה. "מידת האמונה היא נטיה דקה מנטיות הנפש, אם האדם בעל נפש עדינה, יהיה חופשי מנטיות תאוות."¹⁸

"כי זו תכונה בסיסית בנפשו של האדם. אין אנחנו מכירים את ה' מן העולם ועל ידי העולם, כי אם מתוך נפשו פנימה מתוך תכונתו האלקית."¹⁹ כיצד יביא המוחן לידי גילוי את אותו ניצוץ החבוי בלבו. אשר מהותו אינה מוגבלת לא ע"י דמיון כבול, ולא ע"י שכל אנוש? "תכונת האמונה המצויה בכל מי ששייך לאומה הישראלית, ומצויה ביחידים אנושות אשר הסתגלו אל הטוב העליון."²⁰ תכונה זו תבוא לידי גילוי רק בקיום שני תנאים.

"סור מרע" – מידות מושחתות מרחיקות את האדם מהבורא ומאמונה בו. אין האמונה מושגת אלא אם יסור האדם מהמידות והמעשים הרעים, "ואלו הפחיתויות כולן הן מחיצות המבדילות בין האדם ובין השיי"ת."²¹

"עשה טוב" – כולל מידות דרך ארץ, שהאדם חייב להרגיל עצמו בהם כתנאי לדבקות. החינוך וההרגל לעשיית הטוב, צירופם לתבונה, לרגש ולאמונה, והרחקה מעשיית הרע – יביאו לאמונה.

14. רמב"ן שמות י"ח.

15. תענית כה, ע"א; מכתב מאלהו חלק א', עמ' 177-180.

16. אמונה ובטחון, חזון איש אמונה, פרק א'.

17. מצוה ולב, הרב ברישאול, פרק אמונה.

18. חז"א שם.

19. אגרות הראי"ה, חלק א' מ"ד.

20. הראי"ה קוק, התחיה. "אך לא אומה שלמה מלבד האומה הישראלית. אירופה נתייאשה בצדק מן האלקים אשר לא ידעתו מעולם". אימרה זו נכתבה עשרות שנים טרם מלחמת העולם השנייה שבה הוכחה אמיתותה.

21. שמונה פרקים לרמב"ם פרק ח'.

"המשמעות האמיתית של האמונה היא שמחה תמידית לאדם בהשתחררו מצמצום הגבולות לקראת האין סוף ברוך הוא, שהוא הכל ואין עוד מלבדו. ממש אמונה שלמה פירושה דבקות הנשמה²². העיסוק עם התלמידים בנושאי אמונה, השיחה עמם והוצאת הדיבור באמונה מן הפה, תורמים לחיזוק ולביסוס האמונה. "על ידי שמדברים האמונה בפה זהו ביטוי לאמונה ומביא לידי אמונה"²³.

אין להסתפק בדבריהם ובכתביהם של ראשונים ואחרונים העוסקים בהיבט המחשבתי והפילוסופי של האמונה. לעיסוק בפרקי תהלים אין תחליף. "צמאה לך נפשי, כְּמָה לך בשר, בארץ ציה ועוף בלי מים... דבקה נפשי אחריך, בי תמכה ימיוך"²⁴. בהתעלות האדם לערכי קודש אלו נגלה לפניו עולם חדש. כי אפשר לאדם בעולם הזה להיות כמלאך לרגעים ולהנות מזיו הקודש. וכל תענוגי העולם הזה כאפס נגד עונג של דבקות האדם ביוצרו יתברך. כוח זה מעיד על קשר ליוצר כל היצורים²⁵.

דרך האמונה יכולה להלמד אך ורק עיני מי שמאמין בה, יש בתכונותיו ובמידותיו מגלם דרך אמונה. לכן אנו עורכים ניסוי של הוראת האמונה באמצעות אברכי כוללים משיבות ההסדר, הבאים לשוחח עם תלמידי בתי"ס בנושאי אמונה. יש לגייס למשימה זו גם מורות שתעסוקנה בהוראת האמונה במשך לימודיהן במכללות התורניות לבנות. "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו"²⁶.

ההוכחה המעשית לאמונה בה' היא ההליכה בדרכיו. אמונה והנהגה מוסרית הם שני צדדים של אותה מטבע: "כי אמרתי רק אין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי". אמנם תאמרו לעשות משפט וצדק, אבל מאחר שאין **אלקים אצלכם אין משפט** ויושר מפאת הנגיעה העצמית המעוררת את עיני השכל מבלי ראות נכוחה²⁷. כנגד החושך והסתר הפנים, יש לגלות את אור האמונה לכל תלמידיו.

22. מצוה ולב על פי התניא.

23. ליקוטי מוהר"ן מברסלב, מ"ד.

24. תהלים ס"ג, ב, ט.

25. חזון אי"ש, שם.

26. מועד קטן מז, ע"א.

27. לבית יעקב, דרוש כ"ט (המגיד ר' יעקב מוילנא).